

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

КАФЕДРА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор

з науково-методичної та
навчальної роботи

_____ О.Б. Жильцов

«___» _____ 2015 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Сучасне візуальне мистецтво

Галузь знань 0202 «Мистецтво»

Спеціальність 8.02020701 «Дизайн»

Освітньо-кваліфікаційний рівень –

другий (магістерський)

Інститут мистецтв

2015-2016 навчальний рік

Розподіл годин звірено з робочим навчальним планом. Структура типова.
Заступник директора з науково-методичної та навчальної роботи
Таранник А. О.

Робоча програма **Сучасне візуальне мистецтво** для студентів галузі знань 0202 «Мистецтво», напряму підготовки 8.02020701 «Дизайн».

Розробник: Коновалова Ольга Володимирівна, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри образотворчого мистецтва Київського університету імені Бориса Грінченка

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри образотворчого мистецтва Інституту мистецтв

Протокол від «__» 2015 року №__

Завідувач кафедри образотворчого мистецтва _____ Ю.В. Романенкова

©_____, 2015 рік

©_____, 2015 рік

ЗМІСТ

1. Опис навчальної дисципліни	4
2. Мета та завдання навчальної дисципліни	5
3. Структура навчальної дисципліни.....	6
4. Програма курсу.....	7
Змістовий модуль I. Теоретичне підґрунтя сучасного візуального мистецтва.	
Змістовий модуль II. Візуальне мистецтво кінця XX – початку XXI століття.	
5. Теми семінарських занять.....	11
6. Завдання для самостійної роботи	12
7. Індивідуальне навчально-дослідне завдання.....	12
8. Методи навчання.....	13
9. Методи контролю	14
10. Розрахунок рейтингових балів за видами поточного контролю	14
11. Навчально-методична картка дисципліни	16
12. Методичне забезпечення курсу	17
13. Рекомендована література.....	17
14. Інформаційні ресурси.....	18

1. Опис навчальної дисципліни

Курс:	Напрямок, підготовки, освітньо- кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
<p>Кількість кредитів, відповідних ECTS: <i>2 кредити.</i></p> <p>Кількість змістових модулів: <i>2 модулі.</i></p> <p>Загальна кількість годин: <i>72 год.</i></p>	<p style="text-align: center;">Шифр та назва галузі: <i>0202 Мистецтво</i></p> <p>Шифр та назва напрямку знань <i>8.02020701 «Дизайн»</i></p> <p>Освітньо-кваліфікаційний рівень: <i>магістр.</i></p>	<p>Рік підготовки – <i>6.</i></p> <p>Семестр – <i>11.</i></p> <p>Аудиторні заняття: <i>24 год.</i></p> <p>З них: кількість лекцій: <i>12 год.</i>; семінарських занять: <i>12 год.</i></p> <p>Самостійна робота: <i>44 год.</i></p> <p>Види контролю: модульний контроль – <i>4 год.</i> Залік.</p>

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета – засвоєння студентами знань про особливості художньої мови сучасного візуального мистецтва, його роль в сучасному суспільстві та закономірності розвитку в загальнокультурному контексті другої половини ХХ – початку ХХІ століть.

Завдання – розглянути та проаналізувати основні тенденції художньої стратегії сучасної візуальної культури, познайомити з творчістю найбільш яскравих представників зарубіжного та вітчизняного актуального мистецтва; допомогти студентам сформувати навички для вільної орієнтації в сучасному мистецькому просторі.

У результаті вивчення навчальної дисципліни у студента формуються відповідні компетенції.

Студент повинен знати:

- хронологію розвитку зарубіжного та вітчизняного мистецтва другої половини ХХ – початку ХХІ століть;
- теоретичні засади сучасної візуальності, що знайшли відображення у текстах провідних митців та видатних науковців;
- концепції творчості представників сучасного візуального мистецтва та їх твори.

вміти:

- аналізувати й пояснювати основні тенденції художньої стратегії сучасної візуальної культури;
- аналізувати творчість провідних митців у контексті культуротворчих процесів другої половини ХХ – початку ХХІ століть;
- володіти професійною термінологією.

3. Структура навчальної дисципліни

№ з/п	Назви тем	Кількість годин						
		Разом	Аудиторних	Лекцій	Семинарських	Індивідуальна робота	Самостійна робота	Модульний контроль
Змістовий модуль I. Теоретичне підґрунтя сучасного візуального мистецтва								
1.	Вступ до дисципліни. Питання термінології та хронології. Методологія вивчення візуальної культури у мистецтвознавстві другої половини ХХ ст.	12	4	2	2	-	8	
2.	Авангард початку ХХ ст. як підґрунтя для розвитку сучасних художніх стратегій.	12	4	2	2	-	8	
3.	Другий модернізм. Мистецтво 40-х – 60-х років ХХ століття (Європа, США).	12	4	2	2	-	6	2
Змістовий модуль II. Візуальне мистецтво останньої третини ХХ-початку ХХІ ст.								
4.	Постмодернізм. 1970-ті роки: сучасність як протест проти сучасності.	12	4	2	2	-	8	
5.	Постмодернізм у 1980-х – 1990-х роках.	12	4	2	2	-	8	
6.	Мистецтво пост сучасності (кінець ХХ – початок ХХІ століття).	12	4	2	2	-	6	2
	<i>ПМК</i>							4
	Всього за семестр	72	24	12	12	-	44	

4. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль I. Теоретичні засади сучасного візуального мистецтва.

Тема 1. Вступ до дисципліни. Питання термінології та хронології.

Методологія вивчення візуальної культури у мистецтвознавстві другої половини ХХ ст. (2 год.)

Contemporary art - актуальне мистецтво. Авангард як творча лабораторія. Діалог актуального мистецтва і авангарду (Авангардизм - "більше не можна", "я обираю", актуальне мистецтво - "все можливо", "мені все одно" - Є. Дьоготь "Терористичний натуралізм"). Криза вербального - торжество візуального: нові технічні можливості, зміна швидкості життя, формування "кліпової свідомості" (передумови - "монтаж атракціонів" С. Ейзенштейна). Розширення меж мистецтва. Декларована поліжанровість і міждисциплінарність сучасного мистецтва. Жанрове різноманіття візуального мистецтва (акція, перформанс, інсталяція, хепенінг, об'єкт).

Абі Варбург і Ервін Панофський - засновники іконологічного методу дослідження історії мистецтва. Об'єкт іконології - прихований символізм образів. Мета іконології - розшифровка внутрішнього змісту твору, його зв'язок з культурно-історичною традицією. Семіотика - наука про знаки. Структуралізм як метод вивчення мови образотворчого мистецтва. Мета структурного аналізу - виділення в творі мистецтва прихованої системи протиставлень на основі синтезу лінгвістики, культурної антропології та мистецтвознавства.

Основні поняття: модерн, модернізм, постмодернізм, сучасне мистецтво актуальне мистецтво, авангард, формальний аналіз, іконографія, іконологія, семіотика, структурний аналіз.

Семінарське заняття 1. Арнхейм Р. Теорія візуального сприйняття.

Рекомендована література:

Основна: [1], [5], [6].

Додаткова: [1], [2], [3], [4], [5], [6], [14].

Тема 2. Авангард початку ХХ ст. як підґрунтя для розвитку сучасних художніх стратегій. (2 год.)

Авангард як творча лабораторія. Значення західноєвропейського, російського і українського мистецтва першої третини 20 століття для розвитку сучасних мистецьких стратегій. Абстрактне мистецтво. Супрематизм, реді-мейд, неопластицизм. Діалог актуального мистецтва і авангарду (Авангардизм - "я обираю", актуальне мистецтво - "все можливо", "мені все одно" - Є. Дьоготь "Терористичний натуралізм"). Чорний квадрат К. Малевича (1913 р.) і Фонтан М. Дюшана (1918 р.) як відправні точки в історії актуального мистецтва.

Основні поняття: авангард, нефігуративне мистецтво, кубізм, супрематизм, реді-мейд, дадаїзм, неопластицизм.

Семінарське заняття 2. Лотман Ю. Структура художнього тексту.

Рекомендована література:

Основна: [2], [4], [5], [6].

Додаткова: [1], [4], [6], [7], [9], [13], [14].

Тема 3. Другий модернізм. Мистецтво 40-х – 60-х років ХХ століття (Європа, США) (2 год.)

Колористичний динамізм оп-арту. Кінетичне мистецтво: мобілі і псевдомобілі. Віктор Вазереллі (1908-1997), Жан Тінгеллі (1925-1991), Олександр Кальдер (1898-1976). Використання досягнень науки в оп-арті. «Нова абстракція», Кеннет Ноланд (нар. 1925). Мистецтво тиші. Марк Ротко (1903-1970). Ташизм. Сем Френсіс (1923-1994). Ньюажізм. Джорджія О'Кіф (1887-1986). Абстрактний експресіонізм. Прийоми роботи. Джексон Поллок (1912-1956). Віллем де Кунінг (1905-1997). Мистецтво жесту. Марк Тойнбі (1890-1976).

Концепція ready-made Марселя Дюшана та інституційна теорія мистецтва Джорджа Дікі і Тімоті Бінклі. Сюрреалістичний об'єкт у творчості Мері Оппенхайм. Творчість Роберта Раушенберга.

Репрезентація образів споживання в творчості французьких художників «нового реалізму» (асамбляжі Армана) і поп-артистів (колаж «Що робить наші будинки такими привабливими і зручними» Річарда Хамільтона; роботи Класа Ольденбурга і Енді Уорхола). Ритуалізований предмет у творчості Йозефа Бойса і його ідея «соціальної скульптури».

Скульптура. Генрі Мур (1898-1986). Барбара Хейпуорт (1976-1957). Наум Габо (1890-1977). Антон Певзнер (1886-1962).

Основні поняття: оп-арт, нова абстракція, абстрактний експресіонізм, ташизм, нюажизм, асамбляж, поп-арт, перформанс, хеппенінг, інсталяція, концептуалізм.

Семінарське заняття 3. Візуальні практики Іва Кляйна.. (2 год.)

Рекомендована література:

Основна: [2], [4], [5], [6].

Додаткова: [1], [4], [6], [9], [11], [13], [14].

Змістовий модуль II. Візуальне мистецтво останньої третини XX- початку XXI ст.

Лекція 4. Постмодернізм. 1970-ті роки: сучасність як протест проти сучасності. (2 год.)

Постмодернізм як світоглядна система, як відмова від традиційних художніх цінностей, утвердження ідей естетичного плюралізму. Трансформація категоріальної системи та понятійного апарату класичного мистецтвознавства. Мета постмодерністської історії мистецтва – побудова нового історичного дискурсу. Об'єкт постмодерністського дослідження – історія як відображення несвідомого. Завдання постмодерністської історії мистецтва – вивчення принципів лабіринту, різноми, як символів природного проростання сенсу. Теорія деконструкції як відмова від повноти сенсу. Постмодернізм як розробка філософії тілесності, що приймає різні естетичні

ракурси - бажання (Дельоз, Гваттарі), пульсацій лібідо (Лакан, Ліотар), спокуси (Бодрійяр), відрази (Крістева).

Основні поняття: постмодернізм, дискурс, лабіринт, ризома, деконструкція.

Семінарське заняття 4. Теоретичні засади постмодернізму. (2 год.)

Рекомендована література:

Основна: [1], [3], [5], [6].

Додаткова: [3], [4], [9], [10], [13].

Лекція 5. Постмодернізм у 1980-х – 1990-х роках. (2 год.)

Чарльз Дженкс «Зліт архітектури постмодернізму» (1975) і «Мова архітектури постмодернізму» (1977), «Сад космічних роздумів» (2003) - послідовна критика концепції своєчасної архітектури. Архітектура постмодернізму як викорінення тоталітарних комплексів. Роль дослідження Х.Бельтинга «Образ і культ. Історія образу до епохи мистецтва» (1991) у формуванні загальногуманітарної історії мистецтва. Артур Данто «Після кінця мистецтва. Сучасне мистецтво і межі історії» (1995). Принципи опису історії мистецтва на основі історичних особливостей розуміння мистецтва: мистецтво мімесису і наративу, мистецтво ідеології (модернізму) і мистецтво постідеологічне (актуальне).

Основні поняття: мімесис, наратив, ленд-арт, відео-арт, постідеологія, трансавангард, «гаряча хвиля».

Семінарське заняття 5. Героїчний постмодернізм 1980-х років. Джеф Кунс.

(2 год.)

Рекомендована література:

Основна: [1], [3], [4], [5], [6].

Додаткова: [6], [8], [9], [10], [12], [13], [14].

Лекція 6. Мистецтво пост сучасності (кінець XX – початок XXI століття). (2 год.)

Постсучасність як контрреволюція. Інституалізація політичного мистецтва в Європі. Нова антропологія. Деміен Хьорст. Дінос і Джек Чепмени. Пострадянське мистецтво 1990-х у пошуках ідентичності та самовизначення. Радикальний акціонізм 1990-х - кінець гри. Фрікі і монстри. Владислав Мамишев-Монро. Мистецтво 2000-х в період інституційної буму. Спроби індустріалізації сучасного мистецтва. 2010-і: школи сучасного мистецтва і естетика взаємодії. Огляд тенденцій в новітньому мистецтві України та кураторських практиках.

Основні поняття: нова антропологія, акціонізм, дитячий дискурс, мистецькі інституції.

Семінарське заняття 6. Сучасне візуальне мистецтво незалежної України у світовому культурному контексті (2 год.)

Рекомендована література:

Основна: [1], [3], [4], [5], [6].

Додаткова: [6], [8], [9], [10], [12], [13], [14].

5. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Арнхейм Р. Теорія візуального сприйняття.	2
2.	Лотман. Структура художнього тексту.	2
3.	Візуальні практики Іва Кляйна.	2
4.	Теоретичні засади постмодернізму.	2
5.	Героїчний постмодернізм 1980-х років. Джеф Кунс.	2
6.	Сучасне візуальне мистецтво незалежної України у світовому культурному контексті	2
	Разом	12

6. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Семіотичний аспект аналізу художнього тексту.	8
2.	Лекція Ірини Кулик в Музеї «Гараж». Пауль Клее - Жан-Мішель Баскія. https://www.youtube.com/watch?v=God08-Nqg74&index=3&list=PLRSwFqRcpg4GogFwgpgkgNISjIf5qKa-oO	8
3.	Ив Кляйн. Пустота как бренд - глава книги К. Андреевой «Все и Ничто. Символические фігури в искусстве второй половине XX века»	6
4.	Постмодернізм як світоглядна система.	8
5.	Трансавангард: теорія і практика.	8
6.	Художні галереї Києва: виставкова діяльність.	8
	Разом	44

7. Індивідуальне навчально-дослідне завдання

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) з курсу «Сучасне візуальне мистецтво» – це вид науково-дослідної роботи студента, яка містить результати дослідницького пошуку, відображає певний рівень його навчальної компетентності.

Мета ІНДЗ: самостійне вивчення частини програмового матеріалу, систематизація, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань із навчального курсу, удосконалення навичок самостійної навчально-пізнавальної діяльності.

Зміст ІНДЗ: завершена теоретична або практична робота у межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі знань, умінь та навичок, отриманих під час лекційних, семінарських, практичних занять і охоплює декілька тем або весь зміст навчального курсу.

Орієнтовна структура ІНДЗ – наукове дослідження у вигляді реферату: вступ, основна частина, висновки, список використаних джерел.

Орієнтовна тематика реферативних досліджень з навчальної дисципліни «Сучасне візуальне мистецтво»

1. Абстрактний експресіонізм нью-йоркської школи.
2. Британський поп-арт.
3. На початку космічної ери: «міжнародний синій» Іва Кляйна.
4. Американський мінімалізм.
5. Ленд-арт і концептуалізм першої половини 1970-х років.
6. Боді-арт 1970-х років.
7. Картини віртуальної реальності: відео-арт 1980-х років.

8. Від неокласики до абстракції: образи ХХ століття.
9. Український авангард як підґрунтя сучасного візуального мистецтва України.
10. Творчий шлях українських художників «гарячої хвилі».

Критерії оцінювання ІНДЗ
(наукового дослідження у вигляді реферату)

№ п/п	Критерії оцінювання роботи	Максимальна кількість балів за кожним критерієм
1.	Обґрунтування актуальності, формулювання мети, завдань та визначення методів дослідження	4 бали
2.	Складання плану реферату	3 бал
3.	Критичний аналіз суті та змісту першоджерел. Виклад фактів, ідей, результатів досліджень в логічній послідовності. Аналіз сучасного стану дослідження проблеми, розгляд тенденцій подальшого розвитку даного питання.	10 балів
4.	Дотримання правил реферування наукових публікацій	3 бали
5.	Доказовість висновків, обґрунтованість власної позиції, пропозиції щодо розв'язання проблеми, визначення перспектив дослідження	7 бали
6.	Дотримання вимог щодо технічного оформлення структурних елементів роботи (титольний аркуш, план, вступ, основна частина, висновки, додатки (якщо вони є), список використаних джерел)	3 бали
	Разом	30 балів

Шкала оцінювання ІНДЗ

Рівень виконання	Кількість балів, що відповідає рівню
Високий	26-30
Достатній	20-25
Середній	11-19
Низький	0-10

8. Методи навчання

І. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності

1) За джерелом інформації:

- *Словесні:* лекція (проблемна, лекція-прес-конференція) із застосуванням комп'ютерних інформаційних технологій (PowerPoint – Презентація), семінари, пояснення, розповідь, бесіда.
- *Наочні:* спостереження, демонстрація.

2) За логікою передачі і сприймання навчальної інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3) За ступенем керування навчальною діяльністю: під керівництвом викладача; самостійна робота студентів: з книгою; виконання індивідуальних навчальних проектів.

II. Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності:

1) Методи стимулювання інтересу до навчання: навчальні дискусії; створення ситуації пізнавальної новизни; створення ситуацій зацікавленості (метод цікавих аналогій тощо).

9. Методи контролю

У процесі оцінювання навчальних досягнень студентів застосовуються такі методи:

➤ **Методи усного контролю:** індивідуальне опитування, фронтальне опитування, співбесіда.

➤ **Методи письмового контролю:** модульне письмове тестування; підсумкове письмове тестування, звіт, реферат.

➤ **Методи самоконтролю:** уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.

10. Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю 9 семестр

№ п/п	Вид діяльності	Кільк. рейтингових балів	Одиниць	Всього
1.	Відвідування лекційних занять	1	6	6
2.	Відвідування семінарських занять	1	6	6
3.	Робота на семінарських заняттях	10	6	60
4.	Модульні контрольні роботи	25	2	50
5.	Самостійна робота	5	6	30
6.	Індивідуальна навчально-дослідницька робота	30	1	30
7.	Всього без урахування коефіцієнта			182
	Підсумковий рейтинговий бал		100	

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D		
60-63	E	задовільно	
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Поточне тестування та самостійна робота									ІНДЗ	Загальна кількість балів без урахування коефіцієнта	Коефіцієнт	Загальна кількість балів з урахуванням коефіцієнта
Змістовий модуль №1				Змістовий модуль № 2								
T1	T2	T3		МКР	T4	T5	T6	МКР	30	182	1,82	100
17	17	17		25	17	17	17	25				

11. Навчально-методична карта дисципліни «Сучасне візуальне мистецтво»

Разом: 72 год., лекції – 12 год., семінарські заняття – 12 год., самостійна робота – 44 год., ПМК – 4 год.

Модулі	Змістовий модуль I			Змістовий модуль II		
Назва модуля	Теоретичні засади сучасного візуального мистецтва			Візуальне мистецтво останньої третини XX-початку XXI ст.		
Кількість балів за модуль	76 балів			76 балів		
Лекції	1	2	3	4	5	6
Теми лекцій (відвідування – 1 б.)	Тема 1. Вступ до дисципліни. Питання термінології та хронології. Методологія вивчення візуальної культури (2 год.)	Тема 2. Авангард початку XX ст. як підґрунтя для розвитку сучасних художніх стратегій (2 год.)	Тема 3 Другий модернізм. Мистецтво 40-х – 60-х років XX століття (Європа, США) (2 год.)	Тема 4. Постмодернізм. 1970-ті роки: сучасність як протест проти сучасності. (2 год.)	Тема 5. Постмодернізм у 1980-х – 1990-х роках (2 год.)	Тема 6. Мистецтво пост сучасності (кінець XX – початок XXI століття).. (2 год.)
Теми семінарських занять (відвідування – 1 б., робота – 10 б.)	Тема 1. Арнхейм Р. Теорія візуального сприйняття (2 год.)	Тема 2. Лотман. Структура художнього тексту (2 год.)	Тема 3. Візуальні практики Іва Кляйна. (2 год.)	Тема 4. Теоретичні засади постмодернізму (2 год.)	Тема 5. Героїчний постмодернізм 1980-х років. Джеф Кунс. (2 год.)	Тема 6. Сучасне візуальне мистецтво незалежної України у світовому культурному контексті. (2 год.)
Самостійна робота	5 б.	5 б.	5 б.	5 б.	5 б.	5 б.
Види поточного контролю	Модульна контрольна робота 1 (25 балів)			Модульна контрольна робота 2 (25 балів)		
ІНДЗ	30 балів					
Підсумковий контроль	Всього – 182 б. ПМК (залік)					

12. Методичне забезпечення курсу

1. Опорний конспект лекцій;
2. Навчальні посібники;
3. Робоча навчальна програма;
4. Електронні презентації лекційного матеріалу.

13. Рекомендована література

Базова:

1. Андреева Е. Ю. Постмодернизм. Искусство второй половины XX–начала XXI века / Е. Ю. Андреева. – СПб. : Азбука-классика, 2007. – 485 с. : ил.
2. Герман М. Ю. Модернизм. Искусство первой половины XX в. / М. Ю. Герман. – 2-е изд., испр. – СПб. : Азбука-классика, 2005. – 478 с. : ил.
3. Ильин И. П. Постмодернизм от истоков до конца столетия : эволюция научного мифа / И. П. Ильин. – М. : Интрада, 1998. – 255 с.
4. Полевой В. М. Двадцатый век : Изобразительное искусство и архитектура стран и народов мира / В. М. Полевой. – М. : Сов. художник, 1989. – 454 с. : ил.
5. Турчин В.С. По лабиринтам авангарда / В. С. Турчин. – М. : Изд-во МГУ, 1993. – 248 с.
6. Якимович А. Двадцатый век. Искусство. Культура. Картина мира : От импрессионизма до классического авангарда / А. Якимович. – М. : Искусство, 2004. – 492 с.

Допоміжна:

1. Авангард 1910–1920-х годов. Взаимодействие искусств / Гос. ин-т искусствознания; [Отв. ред. Г. Ф. Коваленко]. – М., 1998. – 338 с.
2. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие. – М., 1995.
3. Бобринская Е. А. Концептуализм / Е. А. Бобринская. – М. : Галарт, 1993. – 216 с. : ил.
4. Вуек Я. Мифы и утопии архитектуры XX века / Якуб Вуек ; [пер. с польского М. В. Предтеченского] ; под ред. В. Л. Глазычева. – М. : Стройиздат, 1990. – 286 с. : ил.
5. Голомшток И. Тоталитарное искусство / Игорь Голомшток. – М. : Галарт, 1994. – 294 с. : ил.
6. Гройс Б. Комментарии к искусству / Борис Гройс ; [пер. с нем. А. Фоменко и др.]. – М. : Худож. журн. (ХЖ), 2003 – 341 с.

7. Гройс Б. Русский авангард по обе стороны «Черного квадрата» / Б. Гройс // Вопросы философии. –1990. – №11. – С. 66–74.
8. Гройс Б. Утопия и обмен / Борис Гройс. – М. : Знак, 1993. – 374 с.
9. Деготь Е. Русское искусство XX века / Е. Деготь. – М. : Трилистник, 2002. – 224 с. : ил.
10. Дженкс Ч. Язык архитектуры постмодернизма / Чарльз А. Дженкс ; [пер. с англ. А. В. Рябушина, М. В. Уваровой]; под ред. А. В. Рябушина, В. Л. Хайта. – М. : Стройиздат, 1985. – 137 с. : ил.
11. Модернизм. Анализ и критика основных направлений / [под ред. В. В. Ванслова, М. Н. Соколова]. – М. : Искусство, 1987. – 302 с. : ил.
12. Паперный В. Культура Два / Владимир Паперный. – Москва : Новое лит. обозрение, 2007. – 407 с. : ил.
13. Турчин В. С. Образ двадцатого... в прошлом и настоящем : Худож. и их концепции. Произведения и теории / Валерий Турчин. – М. : Прогресс-Традиция, 2003 – 644 с. : ил.
14. Шукурова А. Н. Архитектура Запада и мир искусства 20 века / А. Н. Шукурова. – М. : Стройиздат, 1990. – 319 с. : ил.

14. Інформаційні ресурси

1. Основные направления изобразительного искусства XX века
<http://20century-art.ru/>
2. Как начать разбираться в современном искусстве
<http://www.the-village.ru/>
3. Наталья Смолянская — о временных рамках современного искусства
<http://www.the-village.ru/>
4. Разбираетесь ли вы в искусстве 20 века
<http://eggheado.com/portfolio/test-razbiraetes-li-vyi-v-iskusstve-hh-veka/>
5. Скачать ученики, книги, по искусствоведению и искусству
<http://www.alleng.ru/edu/art2.htm>
6. Электронные книги по искусству и культуре
<http://www.artprojekt.ru/library/>